

Antoaneta Balcheva

(Bulgaria, Institute for Balkan Studies and Center of Thracology, BAS)

The Black Sea through the Eyes of Bulgarian Intellectuals at the Beginning of the 20th Century

Abstract: The dialogue of Bulgarian writers with the sea has always been subject to the historical epoch, the political conditions and the literary-aesthetic criteria determining the creative messages and the ideological-thematic scope of their works. In the first half of the 20th century authors followed not only the intention to describe new geographical latitudes but also the desire for aesthetic and philosophical understanding of themselves and of others, for immersion in the waters of the “inner self”, for metaphysical contemplation of the vast horizons. Their creative pursuits would lead to dynamic development in the travel writing genre with the introduction of new imagery, stylistic and linguistic techniques and original compositional solutions.

Key words: travelogues, Bulgarian literature, Black Sea area

Антоанета Балчева

(България, Институт за балканистика с Център по тракология, БАН)

Черноморието през погледа на българските интелектуалци в началото на XX век

Настоящата публикация посвеждавам на проф. Надежда Драгова, която остави незаменим принос в изграждането на Секция „Културна история на балканските народи“ към Института за балканистика, внасяйки нови импулси и изследователски полета в диалога между културите на Балканите.

Диалогът на българските писатели с морето винаги е бил подвластен на историческата епоха, политическите условия и литературно-естетическите критерии, определящи творческите послания и идейно-тематичния обхват на произведенията им. Относително, което му се отрежда в българската литература от Средновековието до наши дни, намира своите обективни основания в сравнително ограничени достъп до крайбрежията на Черно, Егейско и отчасти – на Средиземно море. Морето е чужда на историческата ни съдба, неусвоена както икономически, така емоционално и естетически територия. Поставена обаче в по-широкия контекст на Средиземноморската култура, темата за морето добива нови измерения, разширявайки своите връзки, влияния и контексти, нееднократно проучвани от проф. Св. Игов. Техните следи ще открием най-напред в тракийското, елинското, римското (латинско) и византийското наследство по нашите земи – не само като археологически останки или традиции, но и като инспиративен извор на новото ни изкуство.

Отделни знаци и светлинки от средиземноморския дух в българската култура „проблясват още в „Шестоднев“ на Йоан Екзарх, на ред места в средновековната християнска книжнина и култура от Константин Философ до Константин Костенечки“, появяват се плахо „като „оживителни зефири“ тук-там във възрожденската литература... (Игов /Igov 2001: 14).

Тракийската и елинската култура, елинизиранията и латинизираната култура на етническите субстрати, средновековната старобългарска книжнина и култура, създадени по византийски образец, търговските и културни общувания с Европа и Леванта през Средновековието, чрез посредничеството на византийци, дубровничани и генуезци, недокрай изследваните културни връзки през османския период чрез обширните пространства на империята с Леванта, контактите ни със средиземноморския свят в модерната епоха – са важни извори и компоненти на българската менталност и дух.¹

Трайното българско присъствие до морето идва късно, но векове по-рано българинът възприема територията за своето обитаване доста по-масабно върху картата на Османската империя, чиито брегове се мият не само от Евксинския понт. Съвсем естествено е в пътеписната ни литература преди и след Освобождението да присъства морската тема.² Нейното продължение през първата половина на XX в., заедно с появата на феномена на „модерното“ пътуване, отразява променящата се социална обстановка, индивидуално-психологическата нагласа на творците и културната сетивност. Създадените през този период пътеписи, посветени на Черноморието, въпреки малкия си обем, бележат динамично развитие, сплитайки в едно обществените тенденции, патоса, идеите, естетическите критерии на времето. Сред авторите им са имената на Иван Вазов, Антон Страшимиров, Анна Каменова, Янко Димитров-Торос, Кирил Христов, Драга Габе и др.

Създадените в началото на века текстове са все още свързани с познавателно-описателния, документално-информативен пътеписен модел. Тенденцията към достоверност е съобразена с точното географско, историческо, природо-научно описание, а лиричните отстъпления, разсъждения и преходи към нови теми са отчетливо обособени. Присъствието на тези черти откриваме още в първия пътепис на Иван Вазов, посветен на морето – „Един наш черноморски бисер“, излязъл в софийския вестник „Мир“ на 1 септември 1901 г. Повествованието следва траекторията на пътя, а границите между реалност и въображение са ясно очертани.

Приморската градина е наистина едно възхитително място въз високия бряг. Добре утъпкани, чисти, сенчести алеи лъкатушат из зеления шумак на акациите..... Долу под мене са морските бани, които нямат още къпачи – къпалния сезон не е дошел още. Вълните там са прозрачни като кристал и в дъното се виждат ясно морските камъчета и тъмните водорасли; брегът на север, във вид на горист полукръг, се изкроява в морето и свършва с шумест нос, дето в зеленината се гущи, невиден оттук, разкошния Евксиноград. На юг полукръгът, поразширен, се свършва с друг нос, гол, в морето: Галата. Една залутана в синия шир лодка стои

¹ За тези явления пише и Иван Доровски, разглеждайки Балканските литератури в контекста на византийския междулитературен обмен, чиято гръцка традиция е средиземноморска и континентална (Dorovski 1997: 44), а също така Предраг Матвейвич, Рафаеле Ла Каприя, Клаудио Магрис и др.

² Както отбелязва Георги Николов, очаквани плодове в това отношение биха дали издирванията в архивите на Истанбул (основно), Солун, Деде Агач, днес Александруполис, египетската Александрия, а вероятно и на Кипър, Крит и други гръцки острови: https://litenet.bg/publish23/g_n_nikolov/moreto/momenti.htm (20.05.2020).

неподвижна с бялото си платно, прилична на голяма белоснежна птица... Но морето, колко е то хубаво! Това море е красотата, славата, величието на Варна (Вазов/Vazov 1901).

Израз на новото национално самочувствие на българина, текстът е изпълнен с декларативност, целяща да увери читателя в прекрасното бъдеще на побългаряващата се Варна, на фона на етническата пъстрота и чуждо минало.

Защото Варна ако не може да се гордее с миналото, може да се хвали с бъдещето – нейното честито местоположение ми казва това (Вазов 1901/Vazov 1901).

Доскоро равнодушен към красотите на морската шир, авторът е привлечен от величието и хармонията на родния черноморски край, осмисляйки поновому морския пейзаж, превръщайки го в емоционален и изобразителен център в пътеписа „По вълните на Черно море“ (1921).

Връщаме се по вълнолома в Бургас. Страшно се бият разсвирепелите талози в зида. Техните бели върхове, в които се образува дъга, прехвърлят се през нас, бухтят, реват. Тук морето сякаш е живо чудовище, безсмислено и тайнствено в яростта си. Има някаква дива поезия в тоя шум, в тоя грохот, в тоя гняв. Искат ти се да разбереш какво иска да каже. Но неговият език е непонятен за нас (Вазов 1956/Vazov 1956).

Поетът не само улавя природното многообразие от красиви форми, багри, звукове, но и ги осмисля като част от родната съдба и култура, като национална и духовна ценност.

Колко е хубаво тука Черното море, колко е величествено! Рядко българският поет го е възпял. Нашата поезия бяга от природата. За щастие, живописците ни го любят. Ето например сега гледам на стената си един прелестен черноморски пейзаж от Алексиева. Някоя друга картина не ме тъй заграбва и понася духа ми в чаровните области по безкрайното и тайнственото (Вазов 1956/Vazov 1956).

Постигнатото от Вазов високохудожествено, емоционално извисено и идейно осмислено описание на видяното и преживяното, съпътствано от ярко изразена гражданска и национална позиция се превръща в траен модел за неговите последователи. Антон Страшимиров продължава публицистичната линия в българския пътепис като с „Български черноморски бряг“³ дава израз на своите национални тревоги, граждански и социални вълнения, нравствени убеждения. Едновременно с това в него се усеща отзвук от нашумелите в края на XIX и началото на XX в. естетико-философски дирения, променили координатите на духовно-интелектуалния ни климат, провокирали желание за отдалечаване от традицията. В текстовете му често се кръстосват духът на отрицание и интелектуално бунтарство на А. Шопенхауер, нищезанските идеи, прозренията на Пшибишевски, драматизмът на Ибсен, определили новите ценностни критерии и философско-художествени системи. Жанровата структура е извънредно благодатна за търсената от твореца лична изява на мисли, емоции, настроения, често излизаци извън рамките на сюжетната и композиционна линия. Природата е едновременно място за духовно усъвършенстване и спасителен пристан за обществено неудовлетворената ни и разочарована следосвобожденска интелигенция. За автора

...чудният черноморски бряг, по който ний всички днес все по-често дирим физическо отморяване през летните ваканции, ще ни послужи, може би, и за морално отморяване от клюкарства, доносничества и пълзения през зимните ваканции

³ Отпечатан е през 1901–1902 г. в поредни броеве на сп. „Наш живот“: I, 1901, кн.1, 28-34; кн. 2, 95-98; кн. 3, 147-152; I, 1902, кн. 6, 252-259; кн.7 и 8, 322-327; кн.10, 412-449.

на мисълта, добрите начинания, идеалите – ваканции, които са отдавна настъпили например в столицата ни (Страшимиров 1901: 29/Strashimirov 1901: 29).

Подобно на Алеко, който призовава да излезем от „удушливия“ дим на кафенетата и кръчмите или на Вазов, който мечтае „да станем по-добри и по-щастливи сред природата“, А. Страшимиров би „помолил злите си врагове да прекарат поне една лятна нощ на тоя остров (св. Анастасия)“, след което „липсвала би за дълго време омразата в душите им“ (Страшимиров 1902: 252/Strashimirov 1902: 252). За родения във Варна творец, морето е не само бягство („Прежалил бих години столичен живот за едно самотно утро тук“) или преклонение пред красивата му необятност, но и тайнство, съдбовност, лицетворение на изпълнения с мистичност житейски път. В неговата многоликост се оглежда собствения наратив на повествователя за изстраданияте тревоги и вълнения. За редактора на сп. „*Наш живот*“, което става трибуна на теоретика на българския индивидуализъм Димо Кьорчев, не са чужди тежненятия към самоанализа, желанието непрекъснато да проектира себе си на фона на всяко съприкосновение с реалността.⁴

Страшимировите пътеписи винаги съдържат няколко темпорални пласта, в тях върху спомени от минали пътувания по същите места със съответни душевни състояния и настроения, мечти и вълнения се наслагват настоящи мисли, страсти, огорчения (Бъклова 1989: 67/Ваклова 1989: 67).

Преплитат се минало и настояще, младежките мечти съжителстват с разочарованията на зрелостта. Споменът от детството му да извърши своя хлапашки подвиг „да опъне лък и да прободне свраката“ се редува с отегчението от настоящето:

Сега обаче главата му е натежала на раменете сред безчислените надути свраки под Витоша и изгуби той охотата да ги стреля. По-добре да поживее със светлите си спомени! Те ще му възвърнат, може би, охотата да стреля пак надути свраки и врани (Страшимиров 1901: 29/Strashimirov 1901: 29).

Житейската и философска равностметка съпътства неговите преживелици и в главата „Месемврия“, в която описва младостта, изпълнена както с копнежите на любовта, така и с „...нощни безумни бдения над загадките на живота, на човешките лутания, теглила, сълзи“. Търсеният психологизъм е отличителен белег както при извайването на собствения образ, така и при стремежа му да очертае етническата идентичност на населението по Черноморието. Човешкият характер и начин на живот са пряко свързани с ландшафта, със заобикалящата среда. Жителите на Св. Влас са навъсени и сурови като морето; набожността на месемврийци е естествено породена от близостта и зависимостта им от морето; причудливият островен град гъмжи от стари моми, защото мъжете отиват на гурбет и т.н.

Природните стихии в пътеписа също са израз на желанието да се проектира върху тях житейският кръговрат (човешкият живот) с извечната борба между добро и зло, мрак и светлина, устреми и падения, лични и обществени конфликти. С една експресионистична образност авторът е пресъздал отколешната коварна игра между водата и сушата:

⁴ В кн. 7 и 8 на сп. „Наш живот“, I, 1901, в статията си „Един спор“ по повод критическите препирни дали художественото творчество се гради върху философски прозрения или „се ръководи от логически резони“, А. Страшимиров категорично заявява: „...художественото творчество е един сложен процес, в който заема участие цялото естество, цялата психика на художника“, а в програмния си текст „Едно поколение“ (1911) ще пледира българската литература да възприеме „нови психически наслоения“.

...Водата изпод земя дълбала планината, а тази дълго търпяла, дълго се преструвала и накрай озъбила ъглеста остра скала... И ден и нощ се дебнат тия две страшни сили... дебнат се и всяка минута се счепкват за коси, реват бесни, вият отчаяно, повалят се в прах, издигат се в дъга...

Двата основни колоса на Балканите – планините и морето, извикващи неизчерпаем възторг у жадния за волност и свобода неспокоен дух на писателя, внушават идеята за магическото начало в българския дух и природа. Созопол е „херкулесовско стъпало от вода в сушата“, Странджа „е разпуснала високи гористи лапи в морето“, поройните долове на Емине „откриват раздрани хълмища и недалеч на изток хвърлят в морето грамадни голи могили“, пътят „пълзи по свитите лапи на Странджа като по гърба на гигантски камили“, морето е „продрало недрата на планината и хлътнало в нея...тътне зъбесто и тъмно“. Титаничният пейзаж, в съзвучие с човешкото „аз“, което постоянно се сблъсква с могъщите сили на битието и небитието, е самият живот, който в своята изначалност е постоянно обогатяване и развитие към могъщество, сила и красота.

Изповядваният от българските интелектуалци ницшеански култ към виталността, енергията, висшата хармония и съвършенството в човека и природата добива особена притегателна сила след ужасите от Първата световна война. Излезлият през 1918 г. във „Военен журнал“ пътепис *Три дни с миноносец 'Дръзки'* на Кирил Христов се превръща в наситено идейно-тематично поле на преплитане и засрещане, взаимно допълване на разнородни идейно-философски размисли. Дескриптивното представяне на пътуването на автора с миноносеца от Созопол до Резово е само фон, на който се разгръщат ценностните ориентири на интелектуалеца – стремежът на човека да извърви героично своя път, да открие „в своя роден кът общия Бог“, да постигне хармонията като духовна и метафизическа реалност. Морската стихия, разразила се по време на пътуването, разкрива властната сила на природата, пред която бледнеят физическите сили и военната мощ на бойната техника:

Щом островите останаха зад нас, миноносецът заподскача по водата като книжна ладийка. Великански вълни, каквито има само в океаните и в Черно море, се спущаха на групи, улавяха стоманения параход и го хвърляха зад себе си, за да го грабнат пък други (Христов 1967: 306/Hristov 1967: 306).

Същевременно бурята се превръща в изпитание за силата на духа, на неговия привик към себевъзможване, на желанието му да се докосне до трайното и безсмъртното. Образите на капитана, който с „величава твърдост“, вцепенен се опитва „да надвиква бурята“ и на моряците, „турили в движение“ всички пружини на могъщата си природа конструират представата на автора за героичното и свръхчовешкото. Неговите прояви катализират процесите на себеизграждане и самоопознаване на индивида, разкриват способността му „да преживее и най-големия ужас с прилично самообладание“.

Ако имаш още работа в живота, наслаждавай се спокойно на несравнимата красота на разюзданата стихия! Ако пък няма защо повече да живееш, съдбата ти праща поне една прекрасна смърт (Христов 1967: 305/Hristov 1967: 305).

Споделеното от автора издава следвания от него идеал към самоусъвършенстване чрез самовглъбяване, способно да открие тайните на живота, носещи ирационален характер. Жаждата за съзерцание обяснява и възторга му от необятността на морския хоризонт, отправен към вечността на мига, спиращ потока на времето и откриващ извечни истини и фундаментални принципи. От наблюдателния пункт

на полуостровчето, което се заема от Созопол... България изглежда много по-голяма и по-могъща... Няма нищо по-велико и по-възвишаващо духа от простата черта на морския хоризонт. На морския бряг умът не е зает с дребнавости; тука и

на най-примитивната душа се приобщават големите въпроси на битието и благороднейшата от страстите: страстта към скритите зад далечините неща (Христов 1967: 292-293/Hristov 1967: 292-293).

В опита за обединяване на изкуство и философия при пресъздаване на загадките и тайнствата на морето българските автори имат възможността да се облекнат на непознатата преди това скала от усещания, чувства и мисли, на Шопенхауеровия атеизъм, Дионисовия патос „отвъд доброто и злото“, на следи от Кантовата естетическа мисъл, идеи на Съорен Киркегор⁵, да се върнат отново към философските системи на Изтока, към вълшебствата на източното въображение. Особено силно те са притеглени от метафизиката на Анри Бергсон, възродила инстинкта за ирационалната стихия на живота, открила неизразимата същност на всичко индивидуално. Потопени във водите на „вътрешното аз“, художниците наблягат върху внушението, за да активизират интуицията и разгадаят същината на собствената си екзистенция. За разлика от времето непосредствено след войните – в един много кратък период в началото на 40-те години на XX век, когато националният идеал изглежда сякаш осъществен, авторите с още по-голяма лекота изповядват новите литературно-естетически и философски тенденции. Новосъздадената символистична онтология е особено продуктивна в трите пътеписа на Ана Каменова, посветени на Черноморието („Дунав се влива в Черно море“, „Ропотамо – Царева река“ и „Неповторимото“), издадени през 1942 г.

Символ на промяната, на Вечната промяна като закон на битието (Хераклит 2016/Hērakleitos 2016), водният път придава неповторимост на съзерцанието, дава привилегията за непрекъснато преоткриване на образа, духа, идеята в процеса на неговото търсене.⁶

Новото, непознатото, разнородното, неочакваното, движението – това, което е особеност за големите морски пристанища – може да се види и почувства, в малка мярка и в речното пристанище (Каменова 1974а: 330/Kamenova 1974а: 330).

От него тръгва цяла серия от архетипни символизации, каквито са бреговете, реките в тази своеобразна „интуитивна космогония“ според израза на Гастон Башлар. Именно на тях се спира и авторката, описвайки Дунав като символ на забравата и небитието, превърнал се едновременно символ на Друг живот, житейска промяна и прераждане.

Оттука почва широкият свят, оттук почва далечното. Оттук тръгваш...Тръгваш и всички спомени се заличават, както браздите, които параходът дълбае по водната повърхност. Откъсваш се от земята, от хората, от нещата. Почваш отново, като че си друг човек, нов човек, юноша, който още няма спомени (Каменова 1974а: 330/Kamenova 1974а: 330).

Бергсоновата идея за непрекъснатата промяна разклаща представите за тъждеството, поставя модерния въпрос за отношението между време и пространство, за вътрешното „аз“ на човека като бурен поток, непрекъснато протичане на нашето същинско и дълбоко битие. Въображението взима превес над документално-фактологичното повествование при което историческата форма е едновременно възприета и анулирана. Всичко това дава още по-голяма свобода на творците за естетико-философско преосмисляне на родното. В гъвкавото огледало на водите Анна Каменова търси синтез на смисъла и целта на националната история, разбирана като трагична земна съдба и изход от нея, като единство на минали бунтовно-героични и бъдещи културно-строителни

⁵ Вж. по-подробно. (Кирова 2000/Kirova 2000).

⁶ Вж. по-подробно. (Bachelard 1942).

усилия, на реални социални проекти и чиста трансценденция, образна персонификация на самата воля и устрем към едно желано откъд. Пред читателя изниква символичното описание на подвига на Ботевата чета, някогашният оживен търговски и културен живот в Свищов, които са отделни знаци от духовната биография на българина. В тази космогония родината е път към абсолюта и вечността, „извор на същински живот, предвечно начало на всички неща, голямото море от загадки, към което се стремим“ (Кьорчев 2009: 322/Кьорчев 2009: 322). За авторката не е необходимо да следва строго траекторията или хронологията на пътя. Усетът за множественост на различните исторически темпове и времена ѝ позволява да пресъздаде географията като темпорализирано пространство, като одухотвореност на природните и предметни пейзажи. Историята е вече не само време и диахрония, а пространство и синхрония, разтворени в кротките зелени води на Ропотамо. Изчезнала е границата между реално и въображаемо, субективно и обективно, универсално и национално:

Аз ида от морето и минавам по невидимата граница, дето се преливат два шепота: единият силен и мъжествен, носещ тайните на целия свят, другият кротък, женствен, минал само край върбите на двата зелени бряга, понесъл мечтата на винаги замислените речни води (Каменова 1974б: 340/Каменова 1974б: 340).

Очертава се една деиндивидуализация на родния ландшафт, в която националното се възприема като преходен етап между миналото и бъдещето на общочовешкото единство.⁷ Бреговете на родното са преобразени в стихията на морето.

Притварям очи и пак ги отварям. Не е сън нито залезът, нито Дунавът, нито нашия висок бряг. Гледам реката, но погледът ми не може да се спре на едно място. Реката го е грабнала. Той се носи с водите надолу, с тях е тръгнал към морето (Каменова 1974а: 330/Каменова 1974а: 330).

Морето вече не е декор, а вечност или рожба на вечността, последният символ, пределна инстанция на образното превъплъщение на модерния дух в рамките на националната самобитност.

Стихийното, непобедимото е пред нас. Планини се издигат, бездни се разтварят, всеки миг се сътворява нов, неповторим свят, а старият изчезва. Само ние, които пътуваме по този хаос, оставаме над бездните и запазваме в спомена си картина на неповторима красота и величие. Това е Черно море – творецът с нестихващо вдъхновение, ваятелят на безплътните морски води, бунтовник и рушител (Каменова 1974в: 345/Каменова 1974в: 345).

Пресъздадено чрез иманентните свойства на човешките преживявания, посланието е в унисон с Бергсоновата теза за „модерната душа“, определила задълго ценностните ориентири на българския интелектуалец.⁸

Ето Черното море. То е не само действителност, то е душата ни, която чрез него се докосва до душата на света“ (Каменова 1974в: 344/Каменова 1974в: 344).

⁷ Там където ландшафтът загубва своята индивидуалност, това става винаги когато той се слива с една голяма идея или с едно настроение, наситени с предчувствие. В такива случаи перспективите и измеренията се разместват. Връзката между нещата получава по-скоро космичен, отколкото земен характер...от творческата мъка на боговдъхновени блянове се ражда чудото на един свят, който не се измерва с мащаба на действителността“ (Траянов 1942/Траянов 1942).

⁸ „Сама вечност, рожба на вечността, живееща в блян за вечност – модерната душа, само тя една – събира в своето настояще цялото минало и цялото бъдеще: Настоящото като символ на минало и бъдеще“ (Милев 1914/Milev 1914).

Засиленото лично начало и свързаните с него роля на въображението и белетристична условност, характерни за българския пътепис между двете световни войни, придават многопластовост и поетична образност на изложението, търсени и от авторката на пътеписа „С ‘Дръзки’ по Черно море“, Дора Габе. Непрекъснато фокусиращият поглед между въобразяемите представи и реалността поддържа мисловно-емоционалната линия в композицията на пътеписа.⁹ Пътуването на Дора Габе по крайбрежието е процес на себепознание, устрем и порив към овладяване на чуждия за нея морски свят.

То не се изучава, трябва от малък да се вживееш и сродиш. За мен то е друг мир, то е примамка, нов интересен свят, и аз го диря, както диря всеки друг мир, който може да ме изтръгне от моя всекидневен и еднакъв (Габе 1931: 12/Gabe 1931: 12).

Желаното бягство от стандартното съществуване добива характера на романтично преклонение пред величието и красотата на природата. За разлика от експресионистичната образност, с която А. Страшимиров рисува бурната морската стихия, Дора Габе е завладяна от естествената красота и хармония, от тайнствените загадъчни дълбини на съзерцаваната от нея „сребърно синя суша“.

Заглеждам се: тя диша. Ту се издига, ту спуща, ту се измества и пак се връща. Чувстваш, че дълбочината не може да се измери, че тя е и същността, до която не може да се стигне, която не се проучва, с която не можеш да се бориш и която дава живот на цялото море. Оная малка вълна отгоре няма никакво значение. Тя може да бъде и по-голяма, пак няма значение. Животът е в онова, което едва бучи изпод водата и което може да се пробуди (Габе 1931: 12/Gabe 1931: 12).

Иреалните чисти светове на тази неоплатонична визия извикват приказния свят на чудесното и магическото, което да ни отдалечи от изпълнената с противоречия и несъответствия действителност.

Между високите брегове и отвесни скали се раждат легендите за морски чудовища и сирени, боговете на морето. „Къде са сега?“ – реторично пита авторката.

Всичко друго е все същото, само тях ги няма – всичко ги спомня и призовава тяхното присъствие... (Габе 1931: 13, 14/Gabe 1931: 13, 14)

Морето и поезията са ключът към обяснение за света, в който ни въвеждат нашите сетива. Богати на външни съответствия, звуци и багри, те са наситени с предчувствие за една по-висша хармония, където единствената религия е красотата. По повод импровизираната рецитация на стихове Дора Габе споделя:

Сякаш музиката на стиха намери резонанса си в морската повърхност, смисъла си в звездната нощ, ритъма си в сърцата на тези хора (Габе 1931: 14/Gabe 1931: 14).

Изповядваният от писателката неоплатонистки модел на съвършенство в природата кореспондира с идеала ѝ за постигане на Бога в човека чрез състраданието и човеколюбието. Свръхчовешкото според нея не се измерва с безсмислените жертви от войните, а с ежедневната всеотдайност и благородство в името на Доброто. За разлика от написания през 1918 г. пътепис на Кирил Христов, който величае бойната слава на миноносеца „Дръзки“, появилият се в мирна обстановка, 13 години по-късно, текст на Дора Габе съдържа пълно отрицание на войната, сравнена с най-голямото човекоубийство и най-черно престъпление. Ордието в случая е „стар ветеран, от чието гърло е изхвърляла смъртта своя огън, а човешкият гняв – своята мощ, човешкият подвиг – своята

⁹ Вж. по-подр. (Ганчева 1989/Gancheva 1989).

правда!“ Героичното е в ежедневиия подвиг на моряците, на чиито фуражки са изписани надписите „смели“, „дръзки“, „строги“, в храбростта на лейтенанта, спасил с риск за живота си безброй давящи се и дарил връчената му парична награда на бедните, в професията на жените – капитани, дръзнали да извоюват нова идентичност и роля в обществото (Габе 1931: 12/Gabe 1931: 12).

Етичният и естетически идеализъм на авторката я кара да търси в езическото минало на черноморските градове, в паметниците от древногръцката епоха корените и образите на една съвършена цивилизация, отдавна унищожена от опустошителните религиозни войни и противоречия. Храмът на Зевс в Гьозикен (дн. Обзор), храмът на Аполон в Созопол, надгробната плоча на Анаксандър, „един от най-скъпоценните“ експонати в нашите музеи – са сенки на едно забравено минало.

През византийско време войните са разрушили тия градове. Ту български, ту византийски, те не са имали спокоен живот. Турция ги доубива и превръща в обикновени рибарски градове (Габе 1931: 12/Gabe 1931: 12).

Описаните от Дора Габе географски *топоси* по черноморския ѝ маршрут пренастроят Аза към различен тип културно възприятие, изострят неговата чувствителност към „своето“ и „чуждото“ настояще и минало. В сгъстеното време на нейната памет-въображение се наслаждат и съгласуват трептенията на множество културни пластове. Населените с митологеми светове от незапомнени времена са блянове по едно желано, възшебно пространство, в което са намерили място и нейните визии за родното.

Не ме покъртва най-далечната старина на тоя град (б.м. Месемврия)..., а онова време, когато в него са живели болярите ни, когато всеки от тях, спасен от корабкрушение се е завръщал и е построявал църква в своя двор (Габе 1931: 12/Gabe 1931: 12).

Тези своеобразни мечтания-проблясъци, които хвърлят светлина върху синтеза на спомена и предпамятното (Башлар 1988/Bachelard 1988), намират своята символика в предполагаемия дом на Димо Кьорчев, чийто „болярски дух остава тук (б.м. в Созопол)“. Гледащ към слънцето, далечните морски брегове и в близост „до самия стар град, до легендата“, той обема пространството на народния дух и универсалната мисъл; на националното и общочовешкото. Домът е убежище за търсената нова идентичност на българските интелектуалци, възприели родината като абсолютен, като първообраз на вековечните истини. Пътят към него следва творческите цели на едно движение на духа, при което Аз-ът се изгражда в непрекъснат танц с „чуждостта“, различната култура на другите страни или другостта на географските места. Затова и пътуването на Дора Габе остава с отворен край:

Ние се прибрахме с мъката по онова дълго пътешествие, което ще направим един ден с моята племенница, по далечното море, за дълги, дълги дни... (Габе 1931: 15/Gabe 1931: 15).

Срещата на българските писатели с Черноморието през първата половина на XX век отключва импулса за проникването в тайнствените и очарователни светове на един недостатъчно изследван духовен ареал. Тя е продиктувана не само от стремежа към описание на новите географски ширини, но и от желанието за естетико-философско осмисляне на незагълхващия диалог между своето и чуждото, за потапяне във водите на „вътрешното аз“, за метафизично съзерцание на хоризонтите на необятната морска шир. Творческите им дирения ще доведат до динамично развитие на пътеписния жанр с въвеждането на нова образност, стилно-езикови похвати и оригинални композиционни решения.

ЛИТЕРАТУРА

- Башлар 1988: *Башлар, Г.* Поетика на пространството. София: Народна култура, 41 (Bachelard 1988: *Bachelard, G.* Poetika na prostranstvoto. Sofia: Narodna kultura, 41).
- Бъклова 1989: *Бъклова, К.* Майстори на българския пътепис. София: Народна просвета, 67 (Baklova 1989: *Baklova, K.* Maystori na balgarskia paterpis. Sofia: Narodna prosveta, 67).
- Вазов 1901: *Вазов, Ив.* Един наш черноморски бисер. – в-к „Мир“, 1 септември (Vazov 1901: *Vazov, Iv.* Edin nash chernomorski biser. – v-k „Mir“, 1 septemvri).
- Вазов 1956: *Вазов, Ив.* По вълните на Черно море. Събрани съчинения в 20 т., Т. 11. София (Vazov 1956: *Vazov, Iv.* Po valnite na Cherno more. Sabrani sachinenia v 20 t. T. 11. Sofia).
- Габе 1931: *Габе, Д.* Със „Дръзки“ по Черно море. – Морски сговор (Варна), №9, 12 (Gabe 1931: *Gabe, D.* Sas „Drazki“ po Cherno more. – Morski sgovor (Varna), №9, 12).
- Ганчева 1989: *Ганчева, Б.* Недоизминатият път на пътеписеца. Пловдив (Gancheva 1989: *Gancheva, B.* Nedoizminatiyat pat na paterisetsa. Plovdiv).
- Игов 2001: *Игов, Св.* Средиземноморският дух и българската култура. – В: Средиземноморската мисъл. *O, pensée de midi* (Съст. Св. Игов). Сп. Език и литература, 1-2, 14 (Igov 2001: *Igov, Sv.* Sredizemnomorskiyat duh i balgarskata kultura. – V: Sredizemnomorskata misal. *O, pensée de midi* (Sast. Sv. Igov). Sp. Ezik i literatura, 1-2, 14).
- Каменова 1974 а: *Каменова, А.* Дунав се влива в Черно море. – В: Неповторимото. Избрани произведения. София, 330. (Kamenova 1974 а: *Kamenova, A.* Dunav se vлива v Cherno more. – V: Nepovtorimoto. Izbrani proizvedeniya. Sofia, 330).
- Каменова б 1974: *Каменова, А.* Ропотамо – Царева река. – В: Неповторимото. Избрани произведения. София, 340 (Kamenova б 1974: *Kamenova, A.* Ropotamo – Tsareva reka. – V: Nepovtorimoto. Izbrani proizvedenia. Sofia, 340).
- Каменова 1974в: *Каменова, А.* Неповторимото. – В: Неповторимото. Избрани произведения. София, 344, 345 (Kamenova 1974в: *Kamenova, A.* Nepovtorimoto. – V: Nepovtorimoto. Izbrani proizvedenia. Sofia, 344, 345).
- Кирова 2000: *Кирова, Л.* Югоизточноевропейски феномени. София. (Kirova 2000: *Kirova, L.* Yugoiztochnoevropeski fenomeni. Sofia.).
- Кьорчев 2009: *Кьорчев, Д.* Тъгите ни. – В: Критическото наследство на българския модернизъм. Т. 1. София, 322 (Kyorchev 2009: *Kyorchev, D.* Tagite ni. – V: Kriticheskoto nasledstvo na balgarskia modernizam. T. 1. Sofia, 322).
- Милев 1914: *Милев, Г.* Модерната поезия. – Звено, кн. 4–5 (Milev 1914: *Milev, G.* Modernata poezia. – Zveno, kn. 4–5).
- Страшимиров 1901: *Страшимиров, А.* Български черноморски бряг. – „Наш живот“, I, № 1, 29 (Strashimirov 1901: *Strashimirov, A.* Balgarski chernomorski bryag. – „Nash zhiivot“, I, № 1, 29).
- Страшимиров 1902: *Страшимиров, А.* Български черноморски бряг. – сп. „Наш живот“, I, кн. 6, 252. (Strashimirov 1902: *Strashimirov, A.* Balgarski chernomorski bryag. – sp. „Nash zhiivot“, I, kn. 6, 252).
- Траянов 1942: *Траянов, Т.* Българският стих. – Европейска литература, бр. 6093 от 7.XI. (Trayanov 1942: *Trayanov, T.* Balgarskiyat stih. – Evropeyska literatura, br. 6093 ot 7.XI.).

- Хераклит 2016: *Хераклит Ефески*. Проникновения. Философски фрагменти. София (Hērakleitos 2016: *Hērakleitos ho Ephésios*. Proniknovenia. Filosofski fragmenti. Sofia).
- Христов 1967: *Христов, К.* Съчинения в 5 тома. Т. 4. София, 306 (Hristov 1967: *Hristov, K.* Sachinenia v 5 toma. T. 4. Sofia, 306).
- Bachelard 1942: *Bachelard, G.* L'eau et les rêves. Essai sur l'imagination de la matière. Paris.
- Dorovsky 1997: *Dorovsky, Ivan.* Balkan a Mediteran: Literarne Historicke a Teoreticke Studie. Brno: Masarykova Universita, 44.